

No. 58 wa 1995: Mulayo wa Ndaulo ya Ndalukano ya Afurika Tshipembe wa 1995.

Apha hu khou divhadzwa uri muphuresidennde vho tangededza Mulayo u tevhelaho une wa khou andadzwa apha hu tshi itelwa mafhungo nga u angaredza:

MULAYO

Wa u ita uri hu vhe na mveledziso na tshumiso ya Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka na uri hu vhe na Ndaulo ya Ndalukano ya Afurika Tshipembe na u netshedza zwinwe zwi tshimbilelanaho nazwo.

Limwalo la Tshiisimane lo sainiwaho nga Muphuresidennde) (Lo tendelwaho nga la 29 khubvumedzi 1995)

KHA U PHASISIWA nga Phalamennde ya Afurika Tshipembe nga ndila I tevhelaho:

Thalutshedzo

- Kha uyu mulayo nga nnda ha musu zwi re henefho zwi tshi amba zwinwe- 5
 - (i). "Ndaulo" zwi amba Ndaulo ya Ndalukano ya Afurika Tshipembe yo thomiwaho u ya nga khethekanyo 3 (viii)
 - (ii)."Khamphani" zwi amba khamphani kana bindu lituku lo redzhisitariwaho nga fhasi ha mulayo munwe na munwe, ine ya netshedza vhashumeli vhayo kana dzikilaente pfunzo kana vhugudisi: (v)
 - (iii)."Mulangi-Dzhenerala" zwi amba Mulangi-Dzhenerala wa pfunzo: (I)
 - (iv). "Minisita" zwi amba Minisita wa Pfunzo na ndivho dza khethekanyo:4 (2), 4 (3), 4 (4), 4 (5), 4 (6), 5 (1) , 11,13 (2), 14 na 15 (2), Minisita wa Pfunzo a tshi khou shumisana na Minisita wa zwa Mishumo: (iv) 10
 - (v). "Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka" zwi amba Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka wo tendelwaho nga Minisita kha u redzhisitara ndalukano na zwitandadi zwa lushaka: (vii) 15
 - (vi). "Dzangano la Vhadededzi" zwi amba dzangano line la vha murado wa Khoro ya Pfano ya Vhashumi ya Pfunzo (Education Labour Relations Council) yo thomiwaho u ya nga Mulayo wa Pfano ya Vhashumi wa Pfunzo (Education Labour Relations Act) wa 1993 (Mulayo wa vhu 146 wa 1993), nahone i tangededzwa nga Minisita a tshi itela uyu mulayo: (ii)
 - (vii). "U laela" zwi amba u laela nga mulayo: (x 20
 - (viii)."Ndalukano" zwi amba u tangededzwa ha fomala ha tswikelelo ya nomboro I todeaho na u tevhelaho ha dzikhiredithi na dzinwe thodea kha levhele dzenedzo kha maimo o tiwaho kana o buliwaho a Mutheo wa ndalukano wa lushaka vhunga zwi tshi do langwa nga madzangano o teaho o redzhisitarielwaho zwenezwo nga Vhahulwane vha Ndalukano vha Afurika Tshipembe: (iv) 25
 - (ix). "zwo redzhisitariwaho" zwi amba zwo redzhisitariwaho u ya nga Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka: (iii)
 - (x). "Tshitandadi" zwi amba zwitatennde zwo redzhisitariwaho zwa pfunzo I todiwaho na mbuelo dza vhugudisi na ndila dzavho dza u tola dzi tshimbilelanaho (ix) 30

Ndivho dza Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka (NQF)

- Ndivho dza Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka ndi dza u-
 - a. u bveledza mutheo wa lushaka wa vhukoni ha u guda ho tanganyiswa;
 - b. u vha konisa u swikelela pfunzo na u bvela phanda kha vhugudisi na mabudo a pfunzo;
 - c. u engedzedza khwalithi ya pfunzo na vhugudisi
 - d. u tavyanyisa thasululo ya tshitatala tshi songo teaho tshe tsha vha tshi hone tshifhinga tsho fhiraho kha pfunzo, vhugudisi na kha khonadzeo dza u wana mushumo; na nga
 - e. u thusa kha mveledziso nga vhudalo ya mugudiswa munwe na munwe na mveledziso ya matshiliso na ikonomi ya lushaka nga u angaredza.

U vhwaha ha Ndaulo ya Ndalukano ya Afurika Tshipembe

- Apha ho nangiwa tshigwada tsha vthathu vhane vha do hatula tshine tsha divhea sa Ndaulo ya Ndalukano ya Afurika Tshipembe

Tshivhumbeo tsha Ndaulo

- (1) Ndaulo I do vhumbiwa nga mudzulatshidulo ane a do nangiwa u ya nga 5 khethekanyo (2) vhunga mirado yeneyo I tshi do nangiwa u ya nga khethekanyo thukhu (3) na (4), na muofisi muhulwane ane a do nangiwa u ya nga khethekanyo 7.

(2) Minisita u do nanga muthu a vha na tshenzhemo nahone ane a vha makone kha zwi tshimbilelanaho na mishumo ya Ndaulo, uri a vhe mudzulatshidulo wa Ndaulo

(3) Vhathu vha tevhelaho vha do nangiwa nga Minisita sa mirado ya Ndaulo-10 nga ndila ye zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo 4-

- Murado muthihi wo nangiwo nga Mulangi-Dzhererala:
- Murado muthihi wo nangiwo nga vharangaphanda vha mihasho ya pfunzo na vundu kana phurovintsi:
- Murado muthihi wo nangiwo nga mulangi-Dzhenerala: wa zwa Mishumo:
- Murado muthihi wo nangiwo nga Bodo ya Vhugudisi ya Lushaka: 15
- Mirado mivhili yo nangiwo nga madzangano a lushaka yo imelaho dzangano la vhashumi:
- Mirado mivhili yo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho dzangano la vhoramabindu:
- Murado muthihi wo nangiwo nga Komiti ya Thoho dza Dziyivivesithi yo thomiwaho nga khethekanyo 6 ya Mulayo wa Yunivesithi, wa 1995 (Mulayo wa vhu 61 wa 1995) 20
- Murado muthihi wo nangiwo nga Komiti ya dzithekinikhoni yo thomiwaho nga khethekanyo 2 ya Mulayo wa Thekinikhoni wa 1993 (Mulayo wa vhu 125 wa 1993)
- Murado wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho Dzirekhitha dza Kholitshi dza Vhadededzi nahone dzi tendelwaho nga Minisita u ita izwi:25
- Murado wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho Dzirekhitha dza Kholitshi dza Vhadededzi nahone dzi tendelwaho nga Minisita u ita izwi:
- Murado muthihi wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho dzinwe dzikholidithi nga nnda ha dzikholidithi dza vhadededzi na dza thekinikhala nahone wo tangededzwa kana u tendelwa u ita izwi nga nga Minisita: 30
- Murado muthihi wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho Pfunzo ya Mutheo ya Vhaaluwa (Adult Basic Education) na dzisekithara dza vhugudisi dzo tendelwaho u ita izwi nga Minisita:
- Murado muthihi wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho sekhithara ya mveledziso ya liga kana luta lwa u thoma lwa vhana (early childhood development) wo tendelwaho u ita izwi nga Minisita:35
- Mirado mivhili yo nangiwo nga dzangano la vho gudelaho vhadededzi:
- Mirado mivhili yo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho malekitshara na vhagudisi vho tendelwaho nga Minisita u ita izwi:
- Murado muthihi wo nangiwo nga madzangano a lushaka o imelaho sekhithara dza thodea dza tshipentshela wo tendelwaho nga Minisita u ita izwi:40
- Minisita ha na maanda a u nanga mirado ine ya fhira rathi nga ene mune
- Dzangano a li na maanda a u nanga mirado ine ya fhira mivhili nga lone line na u themendela uri I nangiwe nga Minisita:

(4) malugana na u toda muto vhunga zwo sumbedzwa kha khethekanyo thukhu3, Minisita vha do nea ndivhadzo kha Gazete ya Muvhuso ya vhudimiseli hawe ha u nanga mirado ya Ndaulo, nahone u do humbela madzangano kha masia o kwamiwaho kha khethekanyo thukhu 3 uri a netshedze madzina a vthathu vhane u ya nga tshenzhemo yavho na vhukoni havho kha zwi tshimbilelanaho na mishumo ya Ndaulo vthane vha nga vha vhonketheni vho teaho u nangiwa sa mirado ya Ndaulo, na uri u netshedzwa ha madzina a vhonketheni zwi do itwa u ya nga mulayo wa vhuimeleli.

(5) A hu nga do nangiwa mirado I no fhira muthihi nga dzangano hu tshi khou itelwa ndivho dza muto wo sumbedzwa kha pharagirafu (a) ya khethekanyo thukhu (3)

(6) Murado wa Ndaulo hu sa katelwi muofisi muhulwane, u do shuma minwaha I sa fhira miraru sa musu zwi tshi do tiwa nga Minisita nga tshifhinga tsha musu a tshi nangiwa, nahone I nga kha di nangiwa uri I shume theme nthihi I tevhelaho musu theme yayo ya u thoma I tshi fhela 55

(7) Minisita vha do dzihlala ntha zwo netshedzwa kha khethekanyo thukhu (3) musu vha tshi vala tshikhala.

(8) Mirado yo sumbedzwa kha khethekanyo (2) na (3), I do nanga muthu ane a vha na vhukoni uri a vhe muofisi muhulwane u ya nga maimo o tiwaho nga Ndaulo yo tendelwa nga Minisita e na Minisita wa Gwama. 55

Mishumo ya Ndaulo

- (1) U ya nga netshedzo dza khethekanyo (2), Ndaulo I do-
 - (i) langa mveledziso ya Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka na u
 - (ii) vhumba na u andadza mbekanyamaitela na ndila dza- 10
 - aa. u redzhisitara madzangano a re na vhudifhindleli ha u thoma pfunzo na ndalukano kana zwitandadi zwa vhugudisi na
 - bb. u tendela madzangano a re na vhudifhindleli ha u langa kana u lavhelesa na u oditha vhukoni u ya nga zwitandadi zwenezwo na ndalukano
 - b. u langa tshumiso ya Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka 15 hu tshi katelwa na-
 - i. u redzhisitariwa kana u tendelwa ha madzangano o buliwaho kha pharagirafu (a) na u netshedza ayo madzangano mishumo
 - ii. u redzhisitariwa ha zwitandadi zwa lushaka na ndalukano
 - iii. maga a u khwathisedza uri hu vha na u tshimbilelana ha netshedzo dza thendelo
 - iv. maga a u khwathisedza uri zwitandadi na ndalukano dzo redzhisitariwaho zwi a vhambedzwa na zwa dzitshaka
 - v. u eletschedza minisita kha zwi tshimbilelanaho na u redzhisitariwa ha zwitandadi na ndalukano; na
 - c. u vha na vhudifhindleli kha u langa tshikwama tsha Ndaulo
 - (2) Ndaulo I do bvela phanda na u bveledzisa ndivho dza Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo 2 na u shuma mishumo ya Ndaulo sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo 1-
 - a. nga murahu ha ngeletshedzo na tshumisano na mihasho ya muvhuso, madzangano a re nga fhasi ha mulayo, dzikhampiani, madzangano na madzangano a pfunzo, vhugudisi na u tanziela uri ndi zwitandadi zwiifho zwine zwa do kwamiwa nga Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka
 - b. Malugana na vhukoni ha Phalamennde na vhusimamlayo ha vundu kana phurovintsi u ya nga khethekanyo 126 ya Mulayotewa na pfanelo na maanda a madzangano a no khou langa a no khwamiwaho kana dziyivivesithi sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Mulayo munwe na munwe wa Phalamennde.

Mishumo ya Muofisi Muhulwane

- (1) Muofisi Muhulwane u do –
 - a. vha na vhudifhindleli kha Ndaulo ha u ita mishumo u ya nga uyu Mulayo:
 - b. laula vhaofisi na vhashumi vha Ndaulo
 - c. vha muofisi wa mvhalelano wa Ndaulo ane a do vhalala tshelede yo tangededzwa, mbadelo dzo itwaho na ndaka dzi sudzuluseaho dzo rengwaho nga Ndaulo
- (2) Muofisi muhulwane u do thusiwa kha u ita mishumo yawe u ya nga khethekanyo thukhu ya (1) nga vhaofisi na vhashumi vha Ndaulo vthane vha do vha vho nangelwa u ita izwi nga muofisi muhulwane

Maanda a Ndaulo

- (1)
 - a. Ndaulo I nga thoma dzikomiti na u nanga vthathu vhane vha si vhe mirado ya Ndaulo kha dzikomiti
 - b. Ndaulo I do nanga mudzulatshidulo wa komiti inwe na inwe
 - c. Ndaulo I nga kha di fhelisa komiti kana ya I vhumba nga vhuswa
 - d. Ndaulo I nga netshedza manwe a maanda ayo, hu sa katelwi maanda o buliwaho kha iyi khethekanyo, kha inwe na inwe ya komiti dzayo, fhedzi I nga si fhuriwe maanda e ya nanga nahone I nga kha di dzhululula maanda ayo tshifhinga tshinwe na tshinwe
 - e. Ndaulo i nga khwinisa kana ya vhetshela thungo tsheo ya komiti yeneyo
- (2) Ndaulo i nga fhelisa dziphambano dzi tshimbilelanaho na kushumele kwa mishumo yalo yo buliwaho kha khethekanyo 5.
- (3) Ndaulo i nga wana ndaka kana ya I fhelisa
- (4) Ndaulo i nga ita minwe mishumo yo netshedzwa nga Minisita ine ya vha yo tea kha Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka.

Mitangano ya Ndaulo na komiti

- (1) Mitangano ya Ndaulo kana komiti I do fariwa nga zwiifhinga zwenezwo kana fhethu henefho ho vhwaho nga Mudzulatshidulo wa Ndaulo, arali zwo tou ralo.
- (2) Zwine zwa itea kha Ndaulo kana Komiti zwi nga si dzhiwe zwi songo tea nga mulandu wa u vha hone ha tshikhala kha Ndaulo kana Komiti, arali zwi tshi nga vha zwo tou ralo.
- (3) Arali mudzulatshidulo wa Ndaulo kana Komiti a si ho kha mutangano kana komiti, mirado ine ya vha hone I do nanga muthu vhuhati ha vhone vhane uri a tshimbidze kana a range mutangano phanda, arali zwi tshi nga vha zwo tou ralo.
- (4) Ndaulo na khorama milayo I no tshimbilelana na matshimbidzele vhangano yavho kana kha mitangano ya vthathu vhane tshi tshimbilelana na nanga nahone (nomboro thukhu ya vthathu vha todea uri vha fare mutangano) yeneyo.

U litshwa ha mushumo nga mirado ya Ndaulo

- Mudzulatshidulo kana murado wa Ndaulo o buliwaho kha khethekanyo 4.3 u do litsha mushumo arali –
 - a. ndaka yawe yo dzihwiwa kana a u tendelana na vhaokodisi.
 - b. O valelwa sa muthu a songo takalaho maluvhini u ya nga mulayo munwe na munwe.
 - c. O fhidza mitanganoni ya Ndaulo I no swika miraru I tshi tevhelaho a songo fhiwa livi nga Ndaulo
 - d. O litsha mushumo nga u netshedza ndivhadzo yo tou nwaliwaho kha Minisita kana
 - e. O vhonwa mulandu nga tshifhinga tshawe tsha u shuma wa u pfuka mulayo a valelwa dzhele nga nnda ha u fainiwa,

Tshikwama tsha Ndaulo

- (1) Zwikwama zwa Ndaulo zwo vhumbiwa nga -
 - a. tshelede yo netshedzwa nga Phalamennde u itela u thusa Ndaulo kha u swikelela ndivho dzayo:
 - b. tshelede yo tangededzwa nga Ndaulo zwi tshi bva kha milayo yo vhwaho u ya nga khethekanyo 14:
 - c. tshelede yo waniwaho nga u hadzisa ho itwaho nga Ndaulo yo tendelwa nga Minisita wa Minisita wa Gwama:
 - d. dzidzonesheni (tshedelede yo biswaho nga vthathu) na dziroyalithisi dzo tangededzwa nga Ndaulo, na
 - e. Nzwalelo ya tshedelede yo vhlungwaho.
- (2) Ndaulo i do shumisa tshedelede yalo kha u lifha mbadelo malugana na kushumele kwa mishumo yalo
- (3)
 - (a) Ndaulo i do netshedza tshitatennde tsha mbuelo yayo yo anganyelwaho na tshumiso ya tshedelede yo vha ho hone kha Minisita nga murahu ha nwha wa dzitshedele (financial year) uri i tendelwe kha nwha munwe na munwe wa dzitshedelede nga tshenesho tshifhinga na nga tshivhumbeo tshine tsha do vha tsho tiwa nga Minisita
 - (b) tshedelede dzo sumbedzwa kha khethekanyo thukhu (1) (a) dzi do shumiswa nga Ndaulo u ya nga tshitatennde tsho tangededzwa tsho buliwaho kha pharagirafu (a) nahone tshedelede yotho I songo shumiswa I do tanganyiswa na ya nwha wa dzitshedelede u tevhelaho
- (4) U ya nga zwo netshedzwa kha khethekanyo thukhu 3 (b), Ndaulo i nga kha di vhlungwa tshipida tsha tshedelede yayo nga ndila ye Minisita na Minisita wa Gwama vha tendelana ngayo
- (5). Ndaulo i nga badelisa kana ya litshedza u badelisa tshedelede
 - a. ya u redzhisitara hunwe na hunwe kana thendelo: na
 - b. ya tshumelo dzinwe na dzinwe dzo netshedzwa nga Ndaulo.

Vhaofisi na vhashumi vha Ndaulo

- U ya nga maimo a tshumelo o vhwaho nga Ndaulo zwo tendelwa nga Minisita na Minisita wa Gwama, Ndaulo i nga kha di thola vhaofisi na vhashumi vhenveho arali i tshi vkhona zwo tea kha kuitele kana kushumele kwa mishumo yavho u ya nga uyu Mulayo

Tshelede na mbadelo dzine dza netshedzwa mirado ya Ndaulo na Komiti

- Mudzulatshidulo na mirado yotho ya Ndaulo, na muthu munwe na munwe o nangiwo nga Komiti nga fhasi ha khethekanyo 7 (1) ane a si vhe mushumi wa tshotho wa Muvhuso, u ya nga tshumelo dze a netshedza malugana na zwa Ndaulo kana komiti a nga kha di badelwa nga Ndaulo –
 - a. tshedelede I no nga sa ya u tshimbila, na ya u mu konisa u tshila na inwe-vho: na
 - b. kha sia la mudzulatshidulo wa Ndaulo, mbadelo ya u dadzisa I no nga sa yeneyo zwine zwi nga vhwaha kana zwa tiwa nga Minisita o tangana na Minisita wa Gwama.

U oditha na muvhigo wa nwha

- (1) Dzibugu dza mvhalelano na zwitatennde zwa tshedelede zwa Ndaulo zwi do odithiwa nga Muodithi-Dzhenerala mafheloni a nwha wa dzitshedelede.
 - (2) Ndaulo i nga si netshedze muvhigo kha Minisita ho no fhela minwedzi ya rathi mafheloni a nwha munwe na munwe wa dzitshedelede nga tshivhumbeo tshine tshi nga vho vhwaha kana tsho tiwa nga Minisita kha mishumo yayo nwha wa dzitshedelede, hu tshi katelwa na balantsi shithi yo odithiwo na tshitatennde tsha mbuelo kana tshedelede I waniwaho khatihini na tshumiso ya tshedelede.
 - (3) Minisita u do netshedza dzikhophi dza muvhigo, khatihini na balantsi shithi na tshitatennde tsha mbuelo kana tshedelede yo waniwaho na tshumiso ya tshedelede zwo buliwaho kha khethekanyo thukhu ya 2 Phalamenndeni hu sa athu fhela maduvha a 14 zwo tangededzwa, arali Phalamennde I kha sesheni kana mutanganano zwawo kana I si kha mutanganano zwawo hu sa athu fhela maduvha a 14 nga murahu ha musu ho thoma mutanganano zwawo u no tevhela.

Milayo (regulations)

- Ndaulo i nga ita milayo I yelanaho na zwi tevhelaho, yo tendelwa nga Minisita –
 - a. zwinwe na zwinwe zwine zwa todiwa kana u laelwa nga uyu Mulayo.
 - b. Tshedelede ine ya newa Ndaulo malugana na zwo buliwaho kha khethekanyo 10 (5) (a) n (b) na
 - c. Zwinwe na zwinwe zwine mulayo wa vha wo tea kana zwine zwa shumisiwa kha uri hu vhe na netshedzo (provisions) dza uyu Mulayo.

Netshedzo ya tshifhinga tshenesho malugana na madzangano o no vha ho hone

- (1) Dzangano linwe na linwe lo thomiwaho nga Mulayo line la ita mishumo I fanango ya Authority sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo 5 li do bvela phanda na u shuma mishumo yeneyo u swikela dzangano li tshi fheliswa kana mishumo yalo i tshi shandukiswa nga Mulayo.
- (2) A hu na na dzangano na lithihi lo sumbedzwa kha khethekanyo (1) line la do fheliswa kana mishumo yalo ya shandukiswa u swikela dzangano na Khoro kana Khamphani zwi tshi tangana zwa sedzulisa zwiitisi zwa pheliso yavho kana tshanduko na tshikwama ya Mutheo wa Ndalukano wa Lushaka.
- (3) Iyi khethekanyo a I nga do kwama dzangano na lithihi lo thomiwaho nga mulayo zwawo kana mulayo wa phuraivethe wa Yunivesithi.

Toho pfufhi (Short title)

- Uyu Mulayo u do vhidzwa Mulayo wa Ndaulo ya Afurika Tshipembe